

НАЦИОНАЛНА УСТАНОВА
ЗАВОД ЗА ЗАШТИТА НА СПОМЕНИЦИТЕ
НА КУЛТУРАТА И МУЗЕЈ – БИТОЛА

ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ

БР.23



БИТОЛА

2020



**ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ БР. 23 НА
Н.У. ЗАВОД ЗА ЗАШТИТА НА
СПОМЕНИЦИТЕ НА КУЛТУРАТА
И МУЗЕЈ – БИТОЛА**

Издавач:

НУ Завод и музеј Битола

За издавачот:

д-р Мери Стојанова

Претседател на редакциски одбор:

Енгин Насух

Технички секретар:

м-р Јове Парговски

Членови на редакциски одбор:

Надежда Георгиева

Оливера Макриевска

Владо Горевски

Печати: Херакли Битола

Тираж: 300

СОДРЖИНА

Александар МИТКОСКИ ТУМУЛИТЕ ВО МАРИОВО	1
Душко ТЕМЕЛКОСКИ, Владимир КРСТЕСКИ ИСТРАЖУВАЊЕ НА ЛОКАЛИТЕТОТ ДОЛИШТЕ КАЈ СЕЛО ПРИЛЕПЕЦ – 2017 ГОДИНА	15
Александар ЛИТОВСКИ ГРЧКО-ИТАЛИЈАНСКАТА ВОЈНА И ПОЧЕТНОТО ОРГАНИЗИРАЊЕ НА АНТИФАШИСТИЧКАТА БОРБА ВО ЕГЕЈСКИОТ ДЕЛ НА МАКЕДОНИЈА НИЗ СПОМЕНИТЕ НА НАУМ ПЕЈОВ	25
Роберто ТРАЈКОВСКИ „ЕТНИЧКИТЕ АСПЕКТИ ОД МЕМОРАНДУМОТ ВО ВРСКА СО ЗАПОСЕДНУВАЊЕТО НА ГРЧКИ ПРОВИНЦИИ ВО МАКЕДОНИЈА И ТРАКИЈА ОД БУГАРИЈА“, ОД 8 АВГУСТ 1941 ГОДИНА	39
Ѓорѓи ЛАЗАРОВСКИ ПРЕРОДБЕНСКИ ОДГЛАСИ ВО БИТОЛСКИОТ РЕГИОН	47
Васко ГИЧЕВСКИ ПРОИЗВОДСТВОТО И КОНСУМАЦИЈАТА НА ХРАНА ВО БИТОЛСКИОТ САНЦАК, 1879-1912 ГОДИНА	59
Стефан КАРАЏОВСКИ УНГАРЦИТЕ ПОМЕЃУ МИТОТ И ИСТОРИСКАТА ВИСТИНА	67
Мери СТОЈАНОВА ИЗБОР НА МЕСИНГАНИ И БРОНЗЕНИ ПРЕДМЕТИ ОД ЕТНОЛОШКАТА ЗБИРКА НА НУ „ЗАВОД И МУЗЕЈ“ – БИТОЛА	73
Ефросинија ПАРЕВСКА СИМБОЛИКА И ЗНАЧЕЊЕ НА ДВА ПРСТЕНИ ПЕЧАТНИЦИ ОД СРЕДИНАТА НА 19 ВЕК, ВО БИТОЛА	85
Лилјана НЕДЕЛКОСКА РОДНОКРАЈНО МУЗИЧКО ТВОРЕШТВО И ГРАДСКИОТ МУЗИЧКИ ЖИВОТ НА ПРИЛЕП (Од Атанас Бадев до денес)	93
Весна БОШЕВА РУСОВСКИ ПРОФЕСИОНАЛИЗАЦИЈА И СТРУЧНО УСОВРШУВАЊЕ НА БИБЛИОТЕКАРОТ ВО МУЗЕИТЕ ЗА ПОТРЕБИТЕ НА КОРИСНИКОТ	111

Соња СТРЕЗОСКА ВЕЛЈАНОВСКА ОДГЛАСОТ ВО СТРАНСКИОТ ПЕЧАТ НА ПРОЕКТОТ “СКОПЈЕ 2014“	119
Биљана ТЕМЕЛКОСКА СПЕЦИЈАЛИЗИРАНИ БИБЛИОТЕКИ	135
Оливера МАКРИЕВСКА ТЕХНИЧКО-ТЕХНОЛОШКА ЕВОЛУЦИЈА НА ИКОНАТА КАКО РЕЛИГИОЗЕН И ИСТОРИСКИ ПРЕДМЕТ	145
Паре ЗАРЕВСКА ПРИКАЗ НА МОНОГРАФСКА ПУБЛИКАЦИЈА „ВИЗАНТИСКА КЕРАМИКА“ ОД КЕН ДАРК (DARK KEN, BYZANTINE POTTERY, CHARLESTON, 2001)	159
Мимоза ХРИСТОСКА ИКОНИ ОД МАНАСТИРСКАТА ЦРКВА СВЕТИ ИЛИЈА СЕЛО МЕЛНИЦА, МАРИОВО	175
Весна Калпаковска ПОЧЕСЕН НАТПИС НА ФЛАВИЈА ОД СТИБЕРА, КЕРКА НА ГРАДОТ	185
Зоран АЛТИПАРМАКОВ, Весна КОЧАНКОВСКА ЗАКЛУЧНИ КОНСТАТАЦИИ ОД КОНЗЕРВАТОРСКИТЕ ИСТРАЖУВАЊА НА АРХИТЕКТУРАТА И КОНСТРУКЦИЈАТА НА ЦРКВАТА „СВ.ГОРГИ“ ВО С.КУРБИНОВО	193
Ана МЛИНАР, Викторија МОМЕВА АЛТИПАРМАКОВСКА, Душан СТРГАР, Естела РАДОЊИЌ ЖИВКОВ ЗАКЛУЧНИ СОГЛЕДУВАЊА И ПРЕПОРАКИ ОД ОДРЖАНИОТ VIII СИМПОЗИУМ* НА ЕТНОЛОЗИ-КОНЗЕРВАТОРИ од Македонија, Хрватска, Босна и Херцеговина, Србија и Словенија, одржан во Битола, 2- 4 Октомври 2019 година „УПРАВУВАЊЕ СО КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО: ОД ВАЛОРИЗАЦИЈА ДО ИНТЕРПРЕТАЦИЈА“	213
Владо ГОРЕСКИ ГАЛЕРИЈАТА НА СОВЕРЕМЕНАТА ЛИКОВНА УМЕТНОСТ ИЛИ КРАТКА ИСТОРИЈА НА БИТОЛСКОТО СЛИКАРСТВО - ПРВ ДЕЛ НУ ЗАВОД И МУЗЕЈ – БИТОЛА	223

**Почитувани читатели,
Почитувани колеги,**

Пред нас е новото издание на „Зборник на трудови“ кое како и години наназад така и овој пат ќе понуди автентични материјали и нови сознанија од областа на историјата, заштитата и презентацијата на движното и недвижното културно наследство, како и од музеологија, етнологија, фолклористика, археологија, историја на уметноста, епиграфика....

Како дел од издавачката дејност на Националната установа Завод за заштита на спомениците на културата и Музеј – Битола оваа едиција претставува стручно и научно списание кое е интересно четиво како за стручната така и за пошироката јавност. Во него се поместени трудови на наши колеги од редот на вработени во оваа институција, но и трудови на колеги кои работат во различни сфери во културните и научните институции ширум републиката.

Традиционално „Зборникот на трудови“ го носи зачуваното графичко решение на корицата како препознатлив печат на ова издание, додека во самата едиција ќе ги најдете поместени и инструкциите за авторите, со цел да информираме за тоа како треба технички да се подготвуваат статиите за да го заслужат своето место во некој иден ваков број.

Како и секое претходно, и ова издание го испраќа својот апел до сите колеги и научни работници и во иднина да се пријавуваат со свои стручни и научни трудови до редакцискиот одбор со цел истите да бидат презентирани во јавноста. Престедателот и техничкиот секретар на овој одбор во текот на целата година стојат на располагање за прифаќање на трудови, но и за секаква асистенција во врска со аплицирањето за учество во Зборникот.

Претседател на Редакцискиот одбор



Енгин Насух

в.д.Директор



д – р Мери Стојанова

Весна КАЛПАКОВСКА¹

ПОЧЕСЕН НАТПИС НА ФЛАВИЈА ОД СТИБЕРА, КЕРКА НА ГРАДОТ

Апстракт: Во овој текст се анализира фрагментарно сочуван натпис за женско лице од Стибера, Флавија, којашто имала почесна титула ќерка на градот. Во првиот дел на текстот се разгледува археолошкиот контекст на наодот. Натписот, заедно со други вредни наоди (фрагменти од мермерна архитектонска и антропоморфна пластика) е пронајден во јавна градба. Натписот е почесен, подигнат во чест на Флавија со титула ќерка на градот и била добротинителка. Вториот дел од текстот е посветен на анализа на фрагментарниот натпис и податоците што се дознаваат од содржината.

Клучни зборови: почесен натпис, Флавија, ќерка на градот, Стибера

Археолошките наоди од ископувањата во Стибера постојано ја потврдуваат и збогатуваат нејзината убавина, откриваат градби и аспекти од живеењето на градот во римскиот период, а епиграфските споменици, дури и фрагментарни, ги надополнуваат археолошките наоди и ги прошируваат сознанијата. Покрај тоа придонесуваат за идентификација на жители на градот и нивните јавни функции во одвивањето на животот во градот.

1. Натписот на Флавија, ќерка на градот²

Археолошки контекст³

Фрагментарниот натпис посветен на Флавија е откриен во текот на ископувањата во 2014 година, во монументална градба со луксузна изработка, лоцирана на околу 60 м северно од храмот на заштитничката на градот Тихе. Покрај одличната изработка на сидовите од делкан камен поврзан со варов малтер, луксузноста на градбата ја збогатува оплатата со мермерни украсни

¹ д-р на класични студии, независен истражувач, ул. Карпош 5-3/13, Битола, kalpakovska@yahoo.com

² Срдечна благодарност до раководителот на археолошките истражувања Душко Темелкоски, археолог, кустос-советник при НУ Завод и музеј - Прилеп за отстапениот материјал и несебично споделените информации и сугестии.

³ Комплетен и прецизен опис на градбата и откриените наоди во неа : Темелкоски. Д., АРХЕОЛОШКИ ИСТРАЖУВАЊА НА ЛОКАЛИТЕТОТ СТИБЕРА, С. ЧЕПИГОВО, Истражувачко поле „Храм Тихе - северно плато“, Објект - Булевтерион (истражувања во 2014 и 2015 година), Археолошки информатор 1, Прилеп, 2017, 39-47; Темелкоски. Д., СОБРАНИЕ – БУЛЕВТЕРИОН ВО СТИБЕРА, Зборник на трудови 20, НУ Завод и Музеј Битола, 2017, 152-162.

плочки и имитацијата на штукo - декоративната техника на сидовите. Украсената површина била поделена на црвено обоено поле долу и кремovo обоени правоаголни полиња горе.



Сл.1. Епиграфски натпис, објект Булевтерион

Во оваа просторија, покрај западниот сид се пронајдени платформа и 4 жртвеници (во два од нив имало остатоци од жртвувањата, во едниот калцифирано растително масло, а во другиот коски од птици). Освен нив, пронајдени се неколку репрезентативни мермерни наоди од камена архитектонска пластика, и тоа бази за мермерни столбови во римско-дорски стил, квадратна база - постамент и аголен дел од венец со декорација на дентикула и гејзон. Откриени се, исто така и скулптура на маж со свиток во левата рака и долен дел од скулптура на маж кој стои покрај низок полустолб⁴.

Сосем блиску до платформата е евидентиран подебел слој на гараж во кој се откриени 14 железни стрелки со квадратен пресек. Гаражот посочува дека градбата била опожарена. Оваа индиција му укажува на раководителот на истражувањата, археологот Темелкоски, сосем оправдано и логички, дека

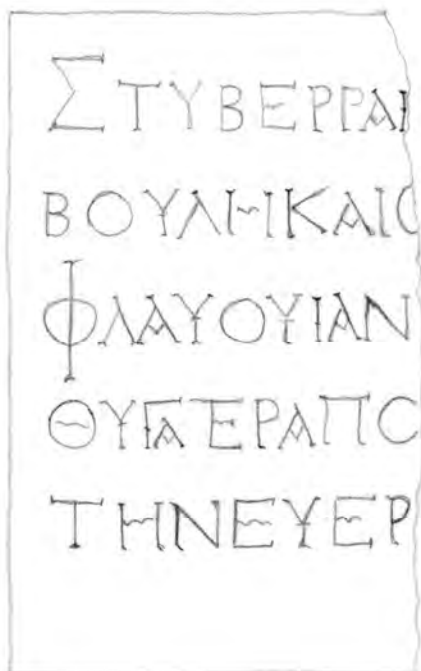
⁴ Покрај наведените, откриени се и други фрагментарно сочувани мермерни наоди и неколку бронзени монети. в. Темелкоски Д., АРХЕОЛОШКИ ИСТРАЖУВАЊА НА ЛОКАЛИТЕТОТ СТИБЕРА, С. ЧЕПИГОВО, Истражувачко поле „Храм Тихе - северно плато“, Објект - Булевтерион (истражувања во 2014 и 2015 година), Археолошки информатор 1, 2017, 39-47; Темелкоски. Д., СОБРАНИЕ – БУЛЕВТЕРИОН ВО СТИБЕРА, Зборник на трудови 20, НУ Завод и Музеј Битола, 2017, 152-162.

стрелките се можеби од непријател што ја освојувал Стибера⁵. Според локацијата на градбата, изгледот и пронајдените движни наоди, јасно е дека станува збор за градба од јавен карактер.

Истражувањата на оваа градба не се комплетирани поради нерешени имотно-правни односи (односно приватна сопственост на истражуваниот простор), така што натписот и останатите наоди се закопани повторно во земјата. Во ваков контекст е откриен фрагментарниот епиграфски споменик на Флавија. Заради тоа, читањето и анализата на натписот го правиме од фотографија.⁶ Димензиите на сочуваниот дел од мермерниот споменик се 72см X 46см X 38см.

Натпис

Натписот содржи 5 реда текст на старогрчки јазик, извонредно читлив, но за жал, пронајден е само фрагментот од левата половина. Иако фрагментарен, содржи доста информации. Натписот е врежан со елегантни букви, има една лигатура (тау и епсилон во 4 ред), а во истиот ред една од двете букви алфа е двојно помала од останатите. Попречните хасти на ета, епсилон и тхета се брановидни, исто како и во натписите од храмот на Тихе, датирани во 126/7г. по Хр. Омикрон, фи и тхета се лунарни. Најверојатно, текстот завршува со петтиот ред. Според формата на буквите натписот би можел да се датира во 2-3в. по Хр.



⁵ Ibidem.

⁶ Автор на фотографијата е археологот Душко Темелкоски.

Сочуваниот текст на натписот гласи:

Читање:

ΣΤΥΒΕΡΡΑ
ΒΟΥΛΗΚΑΙ
ΦΛΑΥΟΥΑΝ
ΘΥΓΑΤΕΡΑΠΟ
ΤΗΝΕΥΕΡ

Στυβερραί[ων ἦ]
βουλή καὶ [ὁ δῆμος]
Φλαουίαν [- - - - -]
θυγατέρα πό[λεως]
τὴν εὐερ[γέτιν]

Превод:

Советот и народот
на Стибераните (подигаат споменик) на
Флавија _ _ _ _ _
ќерка на градот,
доброчинителката

Според сочуваниот текст се дознава дека управните тела, советот и народот на Стибераните, ја почестуваат Флавија која веќе претходно ја имала титулата *ќерка на градот*, со споменик затоа што била доброчинителка.

Од натписот се сочувани две третини, додека таа една третина што недостига релативно лесно може да се претпостави.

Во првиот ред недостига завршниот слог-ων од Στυβερραίων и членот η за именката βουλή што е напишана во вториот ред. Вториот ред продолжувал со именката ὁ δῆμος (народот), како дел од официјалната формула што ги наведува градските управни тела; значи, во вториот ред биле врежани уште 6 букви.

Во третиот ред, покрај акузативната форма од праеноменот Флавија стоел уште еден член од нејзиното име, најверојатно од 5-6 букви, исто во акузатив. На натписите од Стибера каде се спомнуваат жени, има два вака кратки когномина: Λύκκ (и таа е Флавија) од почеток на 3 в. по Хр. и Νίκη (Ајлија), исто од 3в. по Хр. Можно е Флавија ќерката на градот да имала еден од овие два когномина.

Во четвртиот ред целосно е сочувана именката ќерка (θυγατέρα) во акузатив и следните две букви по- се индикација дека пишувало πόλεως (недостигаат 4 букви).

Петтиот ред почнува со членот тен во акузатив и се однесува на зборот до него делумно сочуван, εὐερ-.(εὐεργέτης во м. род.). За женски род во акузатив би требало да биде εὐεργέτιν, посведочена на бројни натписи подигнати во чест на жени доброчинителки⁷.

Во натписот не се наведуваат добрите дела на Флавија, ама квалификативот *доброчинителка* е доказ за нив и причина за подигање споменик во нејзина чест. За да се постави споменик на Флавија, ќерката на

⁷ Inscriptions of Aphrodisias 2007: <http://insaph.kcl.ac.uk/iaph2007/index.html> пристапено на 5.07.2020г., натписи бр. 2.13; 12.642.

градот, за нејзините добри дела, се носи одлука од управните тела, советот и народот на стибераните. Но, овде се отвора и прашањето зошто и како на Флавија и била доделена почесната титула *ќерка на градот* што претходело на поставувањето на споменикот?

На овој натпис не се наведени информации за постапката на доделување на оваа почесна титула на Флавија, ниту пак се наведени во натпис за друга *ќерка на градот* од оваа регија, Аквилија Никополис од Хераклеја Линкестис, односно се наведува во друга улога: Аквилија Никополис поставува споменик во чест на Хестија Булаја⁸.

Натписите со ваква содржина од други градови во римското царство кои содржат повеќе и поопсежни информации, докажуваат дека ваквите почесни титули се доделуваат според официјална процедура што ги вклучува градските институции⁹. Секогаш лицата што се почестени со називите син на градот, син на советот, син на народот, *ќерка на градот*, мајка на градот¹⁰, биле од највисоката класа во градското општество, извршувале и други функции, често биле меѓу свештениците на императорскиот култ и извршувале добри дела за градот, како подарување извесна сума на пари на градот за одредена цел, подигање на некоја јавна градба, додека синовите на градот често биле гимназијарси, а некои и δι' αἰῶνος γυμνασίαρχος (гимназијарси засекогаш) и сл.¹¹.

За Флавија од Стибера, *ќерка на градот*, би можеле да кажеме припаѓала на родот Флавиј од кој некои претставници се особено истакнати и познати. Да го наведеме мошне споменуваниот Тит Флавиј Орест од Стибера, кој на статуа со почесен натпис во соседната Хераклеја Линкестис е опишан како „двапати првосвештеник и добротинител“¹²; неговиот син, Филоксен, пак е меѓу наследниците на Антестија Фуска (прв спомнат)¹³; Флавиј има меѓу ефебите од Стибера, најмногу од првата половина на 2 в. по Хр; уште еден ефеб, Тит Флавиј Антониј од 3 век; еден војник Флавиј Капитон од почетокот на 2 в. по Хр. и Флавија Лика што поставила споменик на Асклепиј¹⁴.

⁸ *Inscriptiones Graecae*, 57.

⁹ Одличен приказ за ова прашање со примери од градовите Перга, Сагаласос и Стратоникеја во Мала Азија дава Giannakopoulos, N., Remarks on the Honorary Titles ΥΙΟΣ ΒΟΥΛΗΣ, ΥΙΟΣ ΔΗΜΟΥ and ΥΙΟΣ ΠΟΛΕΩΣ in Roman Asia Minor, *Pathways to Power, Civic Elites in the Eastern Part of the Roman Empire, Proceedings of the International Workshop held at Athens Scuola Archeologica Italiana di Atene, 19 december 2005*, 2008, 251-268.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Ibidem.

¹² *Inscriptiones Graecae*, 73.

¹³ *Inscriptiones Graecae*, 336.

¹⁴ *Inscriptiones Graecae*, 308, 320, 328, 331. Две лица со гентилно име Флавиј(а) се посведочени и во Колобаиса. Флавија Неике подига споменик со посвета на Аполон Етеуданиск, во 112/3г. по Хр. и Т. Флавиј, син на Антигон, поставува мермерна ара во чест на Аполон Отеудан, *Inscriptiones Graecae*, 230, 231.

Натписи пронајдени во Стибера укажуваат дека истакнатата фамилија Флавиј била во роднински врски со Инстеи, исто така видна фамилија од Стибера. Ова го сведочи еден од натписите на базите пронајдени во просториите за почит на императорскиот култ¹⁵. Имено, според одлука на најмоќниот синедрион на Македонците и на советот и на народот на Дериоп, се поставува споменик на Инстеј Александар што го подигаат таткото Флавиј Парамон и мајката Инстеија Никополис. Значи, исклучителниот Инстеј Александар од Стибера по татко е во роднински врски со фамилијата Флавиј од Стибера. Според наведеново Флавија од Стибера, ќерката на градот, припаѓала на највисоката класа во градот.

Нашиот натпис го докажува функционирањето на градските тела во Стибера во доделувањето на почесна титула *ќерка на градот*, на лице од високата класа во градот која била добротинителка, при што нејзин споменик бил поставен во јавна градба во градот. Покрај тоа, наодот придонесува за добивање на ново сознание за истакнатите фамилии во градот и нивните меѓусебни врски во римскиот царски период.

РЕЗИМЕ

ПОЧЕСЕН НАТПИС НА ФЛАВИЈА ОД СТИБЕРА, ЌЕРКА НА ГРАДОТ

Во текстот се разгледува фрагментарен мермерен споменик од Стибера со натпис на старогрчки јазик, делумно сочуван во 5 реда. Споменикот е пронајден во јавна градба со луксузна изработка и декорација, каде што се откриени и други вредни фрагменти од камена пластика.

Текстот на натписот гласи:

Στυβερραί[ων ἡ]
βουλῆ καὶ [ὁ δῆμος]
Φλαυοῦίαν [- - - -]
θυγατέρα πό[λεως]
τὴν εὐερ[γέτιν]

Советот и народот
на Стибераните
(подигаат споменик) на
Флавија _ _ _ _ _
ќерка на градот,
добротинителката

¹⁵ Кепеска, Л., Кепески, К., Почитување на царскиот култ во Стибера, *Macedoniae Acta Archaeologica* 20/2006-2008, МАНД, 2011, 317-328.

Натписот информира дека советот и народот на Стибераните ѝ подигаат почесен споменик на Флавија, која имала почесна титула *ќерка на градот* и била добротинителка. Натписот би можел да се датира во 2-3 в. по Хр.

Resume

HONORARY INSCRIPTION OF FLAVIA FROM STYBERRA, DAUGHTER OF THE CITY

Fragmentary marble slab from Styberra with inscription in ancient Greek partially preserved in five lines has been considered in the paper. The monument has been excavated in a luxurious public building with decorations wherein other marble fragments have been found, too. The text reads:

Στυβεραρί[ων ἡ]
βουλή καὶ [ὁ δῆμος]
Φλαουίαν [- - - -]
θυγατέρα πό[λεως]
τὴν εὖερ[γέτιν]

The Council and People
of Styberrans
(raise a monument to)
Flavia _ _ _ _ _
daughter of the city,
the benefactress

The inscription informs that the council and the people of Styberrans raise the honorary monument to Flavia who had a honorary title *daughter of the city* and was a benefactress. Inscription could be dated in the 2-3 c. A.D.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. Giannakopoulos, N., Remarks on the Honorary Titles ΥΙΟΣ ΒΟΥΛΗΣ, ΥΙΟΣ ΔΗΜΟΥ and ΥΙΟΣ ΠΟΛΕΩΣ in Roman Asia Minor, *Pathways to Power, Civic Elites in the Eastern Part of the Roman Empire, Proceedings of the International Workshop held at Athens Scuola Archeologica Italiana di Atene, 19 december 2005*, 2008, 251-268.
2. *Inscriptiones Graecae* X 2, 2 (ediderunt F. Papazoglu, M. Milin, M. Riel adiuvente K. Haloff), Berlin, 1999.
3. *Inscriptions of Aphrodisias 2007*:
<http://insaph.kcl.ac.uk/iaph2007/index.html> пристапено на 5.07.2020г.
4. Кепеска, Л., Кепески, К., Почитување на царскиот култ во Стибера, *Macedoniae acta archaeologica* 20/2006-2008, МАНД, Скопје 2011, 317-326 .

5. Темелкоски, Д., АРХЕОЛОШКИ ИСТРАЖУВАЊА НА ЛОКАЛИТЕТОТ СТИБЕРА, С. ЧЕПИГОВО, Истражувачко поле „Храм Тихе - северно плато“, Објект - Булевтерион (истражувања во 2014 и 2015 година), Археолошки информатор 1, Прилеп, 2017, 39-45.
6. Темелкоски. Д., СОБРАНИЕ – БУЛЕВТЕРИОН ВО СТИБЕРА, Зборник на трудови 20, НУ Завод и музеј Битола, 2017, 152-162.